

Zupanišad

BRHADÁRANJAKÓPANIŠAD I. 4.

1. Na počátku bylo jen pouhé Já,¹ jež mělo podobu osoby. Rozhlédl se a neviděl nic než sebe. Řekl nejprve: „Já jsem.“ Z toho vzniklo slovo já. Proto i dnes, je-li někdo osloven, řekne nejprve „já jsem“, a teprve pak uvede jméno, které mu náleží. Dříve, než bylo toto vše, on spálil veškeré zlo, proto se nazývá osoba.² Kdo toto ví, spálí toho, kdo by se nad něho chtěl vyvyšovat.

2. Báł se. Proto se ten, kdo je sám, bojí. Potom si pomyslí: „Proč se bojím, když kromě mne není nic?“ Nato jeho strach zmizel. A proč by se také báł? Vždyť strach bývá z druhého.

3. Vůbec mu však nebylo veselo. Proto tomu, kdo je sám, nebývá veselo. Zatoužil po druhém. Nabył takové velikosti jako muž a žena v těsném objetí. Rozděłil sebe sama vedví: tak vznikł manžel a manželka. „Každý (z nás) jsme jen polovinou celku,“ říkával proto Jádžňavalkja³. A proto bylo toto prázdné místo zaplněno ženou. Obcoval s ní. Tak se zrodili lidé.

4. Ona si pomyslela: „Jak to, že se mnou obcuje, když mě stvořil ze sebe sama? Ukryji se (před ním).“ Stala se krávou, on pak býkem. Obcoval s ní. Tak se zrodil skot. Stala se klisnou, on pak hřebcem. Stala se oslicí, on pak oslem. Obcoval s ní. Tak se zrodili jednokopytníci. Stala se kozou, on pak kozlem. Stala se ovcí, on pak beranem. Obcoval s ní. Tak se zrodil brav. Takto stvořil všechno, cokoli žije v páru, až po mravence.

5. Věděl: „Já jsem stvoření, protože já jsem stvořil toto všechno.“ Tak se stal stvořením. Kdo toto pozná, je v tomto jeho stvoření.

6. Potom takto třel a z úst (jako) z lůna a z rukou vytvořil oheň. Proto je to obojí zevnitř neochlupené — vždyť i lůno je zevnitř neochlupené. A když se pak říká „obětuj tomuto, obětuj tomuto“, (to jest) některému bohu, je to jeho stvoření, neboť on sám je všemi bohy. Cokoli je pak zde vlhkého, to stvořil

ze semene a je to *sóma*. A toto všechno je i potrava i pojídač. *Sóma* je potrava a oheň je pojídač.⁴ A to je nejvyšší tvorba Brahmy, že stvořil bohy vyšší (než je sám), a ač smrtelný, stvořil nesmrtelné. Proto je to nejvyšší tvorba. Kdo toto pozná, je v tomto jeho nejvyšším stvoření.

7. Tehdy bylo toto nerozlišené. Rozlišilo se to podle jména a tvaru, (takže se říká) toto je jméno, toto je tvar. A tak i dnes se to rozlišuje podle jména a tvaru: toto je jméno a toto tvar. On pak sem vstoupil až po konečky nehtů, jako je břitva ukryta v pouzdře nebo oheň v zápalné látce, takže ho není vidět, neboť je neúplný. Když dýchá, nazývá se dech, když mluví, řeč, když se dívá, zrak, když naslouchá, sluch, když myslí, mysl: to všechno jsou jen názvy jeho činností. Kdo uvažuje jen o jediné z nich, ten neví, neboť on je s tou či onou činností neúplný. Nechť ho považuje za *átmana*, neboť v něm tyto všechny splývají. On je stopou toho všeho, neboť tímto *átmanem* lze poznat vše, tak jako se nalezne (dobyčče) podle stop. Kdo toto ví, získá úctu a věhlas.

8. To nejvnitřnější, kterým je *átman*, je dražší než syn, dražší než bohatství, dražší než všechno jiné. A když někdo řekne někomu jinému, považujícímu za drahé něco jiného než *átmana*, že to drahé ztratí, má pravdu a tak se také stane. Jedině *átmana* považujte za drahého. Kdo považuje za drahého jediné *átmana*, tomu to drahé nezahyne.

9. Říkají: „Lidé myslí, že brahmovským věděním se stanou vším; co tedy vědělo *brahma*, že se stalo tímto vším?“

10. Na počátku bylo *hrahma* toto. Znalo jen sebe sama: „Já jsem *brahma*!“ Proto se stalo tímto vším. Kdo z bohů to pak pochopil, i ten se stal tímto. A taktéž (každý) z *ršů* a lidí. Vida to, poznal *rši* Vámadéva: „Já jsem byl Manu⁵ a také slunce.“ Tak i teď, kdo ví, že je *brahma*, stane se tím vším. Ani bohové mu v tom nemohou zabránit, neboť se stane jejich *átmanem*. A tak když někdo uctívá jiné božstvo, domnívaje se: „ono je jiné a já jsem jiný“, neví. Je pro bohy tím, čím dobytče. Vždyť jako je mnoho dobytčat prospěšných člověku, tak je každý člověk prospěšný bohům. A když se ztratí i jen jediné dobytče, je to nemilé, natož pak mnoho. Proto i těm (bohům) není milé, když to lidé vědí.⁶

11. Na počátku bylo *brahma* toto samojediné. Protože bylo samojediné, nebylo úplné. Stvořilo tedy vladařskou svrchovanost, mající podobu lepší než ono,

i ty, kdo jsou vládci mezi bohy: Indru, Varunu, Sómu, Rudru, Pardžanju, Jamu, Mrtjua, Išánu. Proto není nic vyššího než vladařská svrchovanost. Proto sedí při korunovační oběti bráhman níž než vladař. Takovou poctu vzdává jen vladařské svrchovanosti. Lůnem této svrchovanosti je však *brahma*. Proto se král, i když dosáhne vladařské svrchovanosti, uchyluje nakonec k *brahma* jako svému lůnu. A kdo ubližuje *brahma*, obrací se (vlastně) proti svému lůnu. Stává se o to horším, že ubližuje lepšímu.⁷

12. (Stále ještě) nebyl úplný. Stvořil lid.⁸ Jsou to ti bozi, o nichž se hovoří ve skupinách: Vasuové, Rudrové, Áditjové, Višvadékové a Marutové.

13. (Stále ještě) nebyl úplný. Stvořil *šúdrovskou varnu* — Púšana. Tento Púšan je vpravdě touto (zemí), neboť žíví všechno, cokoli tu je.

14. (Stále ještě) nebyl úplný. A tak stvořil nad vším vynikající podobu — řád. Tento řád je vladařskou mocí *kšatrijů*. Nad tento řád není nic vyššího. Proto se s řádem i slabší postaví silnějším, (jako by měl na své straně) krále. A řád je vskutku pravda. Proto se o tom, kdo mluví pravdu, říká, že hovoří řádně, a o tom, kdo hovoří řádně, že mluví pravdu. Neboť toto obojí je totéž.

15. Toto jsou tedy (stavy) *bráhmanů*, *kšatrijů*, *vaišjů* a *šúdrů*. *Brahma* se stalo mezi bohy ohněm, mezi lidmi *bráhmanem*; (stalo se) *kšatrijou* skrze *kšatrije*, *vaišjou* skrze *vaišje*, *šúdrou* skrze *šúdru*. Proto lidé touží po místě mezi bohy (s pomocí oběti) ohně a (po místě) mezi lidmi (s pomocí) *bráhmana*, neboť *brahma* vzalo na sebe tyto dvě podoby. A tak kdo odejde z tohoto světa, nespátřiv své místo, tomu není (toto *brahma*) nepoznáno k ničemu jako *véda* nepřednesená nebo oběť nepřinesená. I kdyby tu přinesl velezáslužnou oběť, neznaje toto, nakonec se mu obrátí vniveč. Neobráti se však vniveč tomu, kdo uctívá jako tento svět *átmana*. Neboť jedině z tohoto *átmana* vytvoří vše, po čem zatouží.

16. A tak je tento *átman* vpravdě světem všech bytostí. Když obětuje, když přináší oběť, (stává se) tím světem bohů. Když recituje (*védy*), (stává se) tím světem *ršjů*. Když obětuje předkům, když touží po potomstvu, (stává se) tím světem předků. Když poskytuje příbytek a potravu lidem, (stává se) tím světem zvířat. A tím, že se v jeho domě přiživují divoká zvířata a ptáci až po mravence, (stává se) jejich světem. Tak jako touží po bezpečí pro svůj svět, přejí všechny bytosti i jemu. To je vpravdě známo a uváženo.

17. Na počátku byl jen samojediný *átman*. Zatoužil: „Kéž bych měl manželku, abych zplodil potomstvo! Kéž bych měl bohatství, abych přinášel oběti!“ Až potud touha. I kdyby chtěl, nezíská víc než to. Proto i teď ten, kdo je sám, touží: „Kéž bych měl manželku, abych zplodil potomstvo! Kéž bych měl bohatství, abych přinášel oběti!“ A dokud jedno z toho nezíská, dotud se považuje za neúplného. Jeho úplnost: mysl je jeho *átman*, řeč manželkou, životní dech potomstvem, zrak je lidským majetkem, neboť zrakiem jej získávají, sluch božským bohatstvím, neboť sluchem se o něm dozvídá, a tělo je jeho obětí, neboť tělem přináší oběti. A tak paterá je oběť, pateré je dobytče, paterý je člověk, pateré je zde všechno. Kdo toto pozná, získá vše.

Jako všechny upanišadové texty, vychází i jedna z nejstarších a nejobsáhlejších upanišad *Brhadáranjaka* z oběti, ale daleko překračuje toto omezení. Formuluje jednoznačně to, co se ve védských hymnech objevuje teprve jako nejasné tušení: že nad početným panteonem bohů existuje něco vyššího, Nejvyšší duch, nazývaný tu někdy *brahma* (středního rodu a v našem textu nesklonné) a ještě častěji *átman*. Neméně převratné je i učení, že lidský život nekončí fyzickou smrtí, ale že duchovní složka každého živého tvora prochází nekonečným řetězem zrodů v koloběhu zvaném *sansára*.

V originálu *átman*.

V textu *puruša* s etymologickým odvozením od slovesného kořene *uš-*, „spálit“.

Jeden z nejčastěji uváděných upanišadových mudrců.

Všechny védské oběti byly zápalné.

Mytický praotec lidstva.

Vámadéova citovaná slova jsou z *Rgyedy* IV. 26.1. — Tak jako dobytčata žíví člověka, žíví lidé oběťmi bohy; proto bozi nechtějí, aby lidé poznali pravdu, neboť by jim přestali přinášet oběti. Tam, kde jde o čtyři základní společenské stavy (*varny*), tj. *hráhmany*, *kšatrije*, *vaišje* a *šúdry*, používá se slova *brahma* i pro „bráhmanství“ a „bráhmanstvo“ a slova *kšatra* nejen pro „vladařskou svrchovanost“ jako zde, ale i pro „kšatrijství“ a „kšatrijstvo“. Této vícevýznamovosti využívá i tato pasáž. Slovem „lid“ jsme tu přeložili termín *víš* („obec“), od něhož je odvozen třetí stav *vaišjů*, tj. zemědělců, řemeslníků a obchodníků.

BRHADÁRANJAKÓPANIŠAD III. 8.

1. Nato řekla Váčaknaví; „Vznešení bráhmani, položím mu dvě otázky. Jestliže mi je zodpoví, nikdo z vás ho věru v rozpravě o *brahma* nepřekoná.“ „Ptej se, Gárgí!“

2. Pravila: „Povstávám proti tobě, Jádžňavalkjo, se dvěma otázkami, jako by povstal mladý bojovník z Kaší nebo Vidéhy, napjav svůj nenapjatý luk a vzav do ruky dva šípy, které probodnou nepřitele. Zodpověz je!“ „Ptej se, Gárgí!“

3. Pravila: „To, Jádžňavalkjo, co je nad nebem, co je pod zemí, co je mezi těmi-
to dvěma, nebem a zemí, co nazývají minulým, přítomným a budoucím — na
čem je to utkáno a upředeno?“

4. Odvětil: „To, Gárgí, co je nad nebem, co je pod zemí, co je mezi těmi-
to dvěma, nebem a zemí, co nazývají minulým, přítomným a budoucím — to je
utkáno a upředeno na prostoru.“

5. Pravila: „Skláním se před tebou, Jádžňavalkjo, že jsi zodpověděl tuto mou
otázku. Zamysli se nad druhou!“ „Ptej se, Gárgí!“

6. Pravila: „Je-li to, Jádžňavalkjo, co je nad nebem, co je pod zemí, co je mezi
těmi-
to dvěma, nebem a zemí, co nazývají minulým, přítomným a budoucím,
utkáno a upředeno na prostoru, na čem ten je utkán a upředeno?“

7. Odvětil: „Co je nad nebem, Gárgí, co je pod zemí, co je mezi těmi-
to dvěma,
co nazývají minulým, přítomným a budoucím — to je utkáno a upředeno na
prostoru.“ „A na čem je pak ten utkán a upředeno?“

8. Odvětil: „To nazývají bráhmani, Gárgí, nehynoucím. Je to nehrubé, nejem-
né, nekrátké, nedlouhé, bez krve, bez tuku, beze stínu, beze tmy, bez vzduchu,
bez prostoru, bez závislosti, bez chuti, bez vůně, bez očí, bez uší, bez hlasu, bez
mysli, bez energie, bez dechu, bez úst, bez míry, bez vnitřku a bez vnějšku. Nic
to nepojídá a nikdo to nepojídá.¹

9. Vpravdě, Gárgí, na příkaz tohoto nehynoucího jsou odděleny slunce a mě-
síc. Vpravdě, Gárgí, na příkaz tohoto nehynoucího jsou odděleny země a oblo-
ha. Vpravdě, Gárgí, na příkaz tohoto nehynoucího jsou odděleny okamžiky,
hodiny, dny a noci, dvoutýdny, měsíce, roční doby a roky. Vpravdě, Gárgí, na
příkaz tohoto nehynoucího tekou některé řeky ze sněžných hor na východ a ji-
né na západ, každá svým směrem. Vpravdě, Gárgí, na příkaz tohoto nehynou-
cího velebí lidé ty, kdo dávají, bozi touží po obětníkovi a předkově po obětech
předkům.

10. Vpravdě, Gárgí, jestliže někdo na tomto světě přináší oběti a koná askezi
po mnoho tisíc let, ale přitom nepozná to nehynoucí, je věru, Gárgí, tato jeho
(činnost) pomíjející. Vpravdě, Gárgí, kdo odchází z tohoto světa, ale nepoznal

přítom toto nehynoucí, je ubohý. Ale, Gárgí, kdo odchází z tohoto světa, poznav
to nehynoucí, ten je bráhmanem.

11. Vpravdě, Gárgí, to nehynoucí je neviděný viditel, neslyšený slyšitel, nemyš-
lený myslitel, nepoznaný poznatel. Není kromě něho jiného, kdo vidí. Není kro-
mě něho jiného, kdo slyší. Není kromě něho jiného, kdo myslí. Není kromě něho
jiného, kdo poznává. Na tomto nehynoucím, Gárgí, je upředeno a utkán prostor.“

12. Pravila: „Vznešení bráhmani, považujte to za dostatečné, jestliže vás pro-
pustí s úklonou. Žádný z vás ho v rozpravě o *brahma* nepřekoná.“ Nato Gárgí
Váčaknaví zmlkla.

Tento dialog je zasazen do rámce vyprávění o tom, jak král Džanaka slíbil darovat tisíc krav
s kousky zlata přivázanými k rohům tomu bráhmanovi, který prokáže, že je nejmoudřejší.
Jedině Jádžňavalkja se odváží vznést na ně nárok a ostatní ze shromážděných mudrců mu
postupně kladou filozofické otázky. Je mezi nimi i žena, Váčaknaví zvaná Gárgí, jejíž otázky
spolu s Jádžňavalkjovými odpověďmi tlumočí naše ukázka.

¹ Upanišady opětovně hlásají, že *brahma* lze vymezit jedinečně negativně, tj. čím není, protože se
naprosto vymyká lidským smyslům a pojmům.

² Tj. z Himaláje.

ČHÁNDÓGJÓPANIŠAD VI. 1-16

1.

1. Byl Švétakétu, syn Áruniho. Otec mu řekl: „Žij jako *brahmačárin*,¹ synáčku,
neboť není v naší rodině nikoho, kdo by nestudoval (*védy*) a byl bráhmanem
jenom svým rodem.“

2. Tak ve dvanácti odešel a vrátil se ve věku čtyřiaadvaceti let, naučil se všechny
védy, domýšlivý, považuje se za učeného, a povýšený.

3. Otec mu řekl: „Švétakétu, jsi, synáčku, domýšlivý, považuješ se za učeného
a jsi povýšený. Jistě sis tedy vyžádal ono učení, jímž člověk slyší neslyšené,
myslí nemyšlené a pozná nepoznané.“

4. „Jak může být takové učení, vznešený pane?“ „Tak, synáčku, jako když pod-
le jedné hroudy hlíny člověk pozná všechno hliněné; modifikace je tu jen slovní
nástroj, jméno.² Pravdou je, že je to hlína.“

5. Tak, synáčku, jako když podle jediného kousku mědi člověk pozná všechno
měděné: modifikace je tu jen slovní nástroj, jméno. Pravdou je, že je to měď.

6. Tak, synáčku, jako když podle jediných železných nůžek člověk pozná všechno železné: modifikace je tu jen slovní nástroj, jméno. Pravda je, že je to železo. Takové je to učení, synáčku."

7. „Tohle ti vznešení páni věru nevěděli. Kdyby to věděli, jak to, že by mi o tom nepověděli? Pověz mi to tedy, vznešený pane, ty!" „Dobrá, synáčku," odvětil.

2.

1. „Na počátku, synáčku, bylo jen toto existující, jediné bez druhého. Někteří však o tom praví: „Na počátku bylo jen toto neexistující, jediné bez druhého. Z toho neexistujícího se zrodilo existující

2. Ale jak by to tak, synáčku, mohlo být?" řekl. „Jak by se z neexistujícího mohlo zrodit existující? Na počátku bylo však všechno toto existující, synáčku, jediné bez druhého.

3. A pomyslílo si: „Nechť se stanu mnohým! Nechť vzrostu!" I zrodilo se z něho horko. Horko si pomyslílo: „Nechť se stanu mnohým! Nechť vzrostu!" A stvořilo vodu. Proto když se člověk trápí nebo potí, rodí se z horka voda.

4. Voda si pomyslíla: „Nechť se stanu mnohým! Nechť vzrostu!" A stvořila potravu. Proto když prší, je hojnost potravy. A tak se právě z vody rodí potravina.

3.

1. Jsou vpravdě jen tři způsoby zrození těchto bytostí — zrod z vejce, zrod ze živého (tvora) a zrod z výhonků.

2. Ono božstvo si pak pomyslílo: Vstoupím do těch tří božstev³ s oním živým *átmanem* a vytvořím jména a podoby.

3. Jednu každou z nich učiním trojitou I vstoupilo to božstvo do oněch tří božstev s tímto živým *átmanem* a vytvořilo jména a podoby.

4. Učinilo trojitou každou z nich. Povím ti nyní, synáčku, jak se každé z těchto božstev stalo trojitým.

4.

1. To, co je v ohni červenou podobou, je podoba horka, co je bílou, je (podoba) vody, a co je černou, je (podoba) potravy. Tak mizí z ohně ohňovost — obměna je pouhé jméno závislé na řeči; pravdou je, že jsou to tři podoby.⁴

2. To, co je ve slunci červenou podobou, je podoba horka, co je bílou, je (podoba) vody, a co je černou, je (podoba) potravy. Tak mizí ze slunce slunečnost — obměna je pouhé jméno závislé na řeči; pravdou je, že jsou to tři podoby.

3. To, co je v měsíci červenou podobou, je podoba horka, co je bílou, je (podoba) vody, a co je černou, je (podoba) potravy. Tak mizí z měsíce měsíčnost — obměna je pouhé jméno závislé na řeči; z blesku bleskovost — obměna je pouhé jméno závislé na řeči; pravdou je, že jsou to tři podoby.

5. Právě to věděli kdysi oni velcí hospodáři, velmi učení, když říkali: „Nikdo na nás nepřijde s ničím, co bychom neslyšeli, nepromýšleli a nepoznali Neboť z těchto (tří podob) získali poznání.

6. Poznali, že co je jakoby červené, je podoba horka, co je jakoby bílé, je podoba vody, a co je jakoby černé, je podoba potravy — to poznali.

7. A poznali, že co je jakoby neznámé, je kombinací těchto tří božstev. Povím ti nyní, synáčku, jak se každé z těchto tří božstev, když dosáhne člověka, roztrojí.

5.

1. Snědená potravina se rozdělí na tři části. Její nejhrubší část se stane výkaly, střední masem a nejjemnější myslí.

2. Vypitá voda se rozdělí na tři části. Její nejhrubší část se stane močí, střední krví a nejjemnější dechem.

3. Snědené horko se rozdělí na tři části. Jeho nejhrubší část se stane kostí, střední morkem a nejjemnější řečí.⁵

4. Neboť mysl je z potravy, synáčku, dech z vody a řeč z horka." „Pouč mě ještě, vznešený pane!" „Budiž, synáčku."

6.

1. „Jemná část stloukaného mléka, synáčku, stoupá vzhůru a stává se máslem.

2. Právě tak, synáčku, stoupá jemná část pojídané potravy vzhůru a stává se myslí.

3. Jemná část vypité vody, synáčku, stoupá vzhůru a stává se dechem.

4. Jemná část pojídaného horka, synáčku, stoupá vzhůru a stává se řečí.

5. Neboť mysl je z potravy, synáčku, dech z vody a řeč z horka." „Pouč mě ještě, vznešený pane!" „Budiž, synáčku."

7.

1. „Člověk se skládá, synáčku, ze šestnácti částí. Nejez patnáct dní, vodu pij, jak se ti zachce. Dech je z vody, toho, kdo ji pije, neopustí."

2. (Švétakétu) patnáct dní nejedl. Potom přišel k otci se slovy: „Co mám říct, pane?" „Rgvédské verše, synáčku, obětní formule a *sámány*." On odvětil: „Nenapadají mě, pane."

3. (Otec) mu řekl: „Tak jako z rozdělaného ohně, synáčku, zůstane jediný uhlík velikosti světlušky a oheň jím příliš neplane, právě tak, synáčku, zůstala z tvých šestnácti částí jediná, a proto tě *védy* nenapadají. Najez se — pak mi porozumíš.“

4. Najedl se. Potom přišel k otci, a na co se ho tento otázal, všechno zodpověděl.

5. (Otec) mu řekl: „Tak jako když na rozdělaný oheň, z něhož zůstal jediný uhlík velikosti světlušky, přiložíš suchou trávu a on se rozhoří a hodně plane,

6. právě tak, synáčku, zůstala ti z tvých šestnácti částí jediná, a když jsi ji posílil potravou, rozhořela se — proto si teď pamatuješ *védy*. Neboť mysl je, synáčku, z potravy, dech z vody a řeč z horka.“ Takto se od něho poučil.

8.

1. Uddálaka Aruni řekl synu Švétakétuovi: „Poučím tě o povaze spánku, synáčku. Když se o někom říká, že spí, tehdy je, synáčku, spojen se Jsoucím — vstoupil do svého. Proto o něm říkají, že spí, neboť dosáhl svého.“⁶

2. Tak jako se pták připoutaný ke šňůře rozlétá různými směry a neschopen dosáhnout jinde útočiště zůstává tam, kde je připoután, právě tak věru, synáčku, mysl se rozlétá různými směry, a neschopna dosáhnout jinde útočiště, zůstává u dechu, neboť mysl je, synáčku, připoutána k dechu.

3. Poučím tě, synáčku, o hladu a žízni. Když se o někom říká, že hladoví, odnáší to, co snědl, voda. A tak jako se (o někom) říká, že je honák krav, honák koní či honák lidí, tak se té vodě říká hlad, honák potravy. Když vyroste tento výhonek, synáčku, není bez kořene.

4. Kde by mohl být jeho kořen jinde než v potravě? Právě tak jako je potrava výhonkem, synáčku, pohlížej jako na její kořen na vodu; právě tak jako je voda výhonkem, pohlížej jako na její kořen na horko; a jako je horko jeho výhonkem, pohlížej jako na jeho kořen na Jsoucí. Všichni tito tvorové, synáčku, mají za svůj kořen Jsoucí, mají Jsoucí za své útočiště a na Jsoucím jsou založeni.

5. Když se pak o někom říká, že žízni, odnáší to, co vypil, horko. A tak jako se (o někom) říká, že je honák krav, honák koní či honák lidí, tak se tomuto horku říká honák vody. Věz, synáčku, že tento výhonek, který vyrostl, není bez kořene.

6. Kde by mohl být jeho kořen jinde než ve vodě? Právě tak jako na vodu v případě výhonku, synáčku, pohlížej jako na kořen na horko a jako na horko v případě výhonku pohlížej jako na kořen na Jsoucí. Všichni tito tvorové, synáčku, mají za svůj kořen Jsoucí, mají Jsoucí za své útočiště a na Jsoucím jsou založeni. Řekl jsem ti už předtím, synáčku, jak se ona tři božstva, když dosáhnou člověka,

rozdělí každé jedno na tři díly. Když odchází, synáčku, tento člověk, jeho řeč splyne s myslí, mysl s dechem, dech s horkem a horko s nejvyšším božstvem.

7. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty,⁷ Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

9.

1. „Tak jako včely, synáčku, připravují med sbíráním nektaru z různých stromů a dodávají tomuto nektaru jedinou chuť

2. a tak jako tento nektar nerozlišuje, zda je nektarem z tohoto stromu nebo z onoho stromu, právě tak, synáčku, když všichni tito tvorové splynou se Jsoucím, nevědí, že splynuli se Jsoucím.

3. Ať už zde byli kýmkoli — tygrem nebo lvem nebo vlkem nebo kancem nebo červem nebo mouchou nebo vosou nebo komárem — splynou s ním.

4. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

10.

1. „Tyto řeky, synáčku, tečou některé na východ a jiné na západ, dostávají se z moře do moře,⁸ stávají se mořem. A tak jako tam nevědí, já jsem tato (řeka)', já jsem ona (řeka)',

2. právě tak, synáčku, ani všichni tito tvorové vyšli ze Jsoucího nevědí, že vyšli ze Jsoucího. Ať už zde byli kýmkoli — tygrem nebo lvem nebo vlkem nebo kancem nebo červem nebo mouchou nebo vosou nebo komárem — splynou s ním.

3. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

11.

1. „Kdyby někdo, synáčku, udeřil do kořenů tohoto velkého stromu, krvácel by, ale žil. Kdyby udeřil do jeho středu, krvácel by, ale žil. Kdyby udeřil do vrcholku, krvácel by, ale žil. Prostoupen svým živým *átmanem*, stojí pevně, neustále pije (vláhu) a vzkvétá.

2. Když však jednu jeho větev opustí život, ta uschne, když opustí druhou, ta uschne, a když opustí třetí, i ta uschne. Když opustí celý (strom), celý uschne. Právě tak je to, synáčku.

3. Toto (tělo), opuštěno životem, umírá, život však neumírá. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

12.

1. „Přines sem banijánový plod!“ „Tady je, vznešený pane.“ „Rozřízni jej!“ „Je rozříznut, vznešený pane.“ „Co tam vidíš?“ „Velmi drobná zrníčka, vznešený pane.“ „Rozřízni jedno z nich!“ „Je rozříznuto, vznešený pane.“ „Co tam vidíš?“ „Nic, vznešený pane.“

2. I řekl mu: „To droboučké, které ani nevidíš — právě z tohoto droboučkého, synáčku, tu stojí tento velký strom. Věř tomu, synáčku!“

3. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*, to jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

13.

1. „Vlož tuto sůl do vody a ráno za mnou přijď!“ On tak učinil. (Otec) mu řekl: „Přines tu sůl, kterou jsi včera vložil do vody.“ Sahal po ní (ve vodě), ale nenašel ji. To proto, že se rozpustila.

2. „Srkní si z jedné strany! Jaká je?“ „Slaná.“ „Srkní si zprostřed! Jaká je?“ „Slaná.“ „Srkní si z druhé strany! Jaká je?“ „Slaná.“ „Vylíj ji a přijď za mnou!“ Učinil tak (a řekl otcí): „Je tam pořád.“ I pravil mu (otec): „Ovšem že tam je, synáčku, jenom ji nevidíš; ale je tam.“

3. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

14.

1. „Jako by přivedli člověka z Gandhary se zavázanýma očima a potom ho na liduprázdném místě opustili — křičel by tam k východu nebo severu či k jihu nebo západu, že ho přivedli se zavázanýma očima a opustili.“

2. A kdyby mu někdo rozvázal oči a řekl: ‚Tímto směrem je Gandhára, tímto směrem jdi!‘, (jako) soudný a rozumný člověk by dorazil až do Gandhary, vyptává se od vesnice k vesnici. A právě tak člověk mající učitele ví: ‚Zůstanu tu, jenom dokud nebudu vysvobozen. Potom dojdu (k cíli)‘

3. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

15.

1. „Člověka těžce nemocného, synáčku, obklopí příbuzní a ptají se: poznáš mě? Poznáváš mě?“ Dokud jeho řeč nesplyne s myslí, mysl s dechem, dech s horkem a horko s nejvyšším božstvem, dotud je poznává.

2. Když však jeho řeč splyne s myslí, mysl s dechem, dech s horkem a horko s nejvyšším božstvem, tehdy je už nepoznává.

3. Nejjemnější podstata zde, vlastní tomu všemu, je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ „Pouč mě ještě, vznešený pane!“ „Budiž, synáčku.“

16.

1. „Přivedou člověka, synáčku, se spoutanýma rukama a řeknou: ‚Sebral, ukradl — rozžhavte pro něho sekeru! Jestliže to spáchal (a popře to), pak ze sebe udělá lháře. Vysloviv lež a skryv se za lež, uchopí rozžhavenou sekeru, spálí se a je zabit.‘⁹

2. Jestliže to však nespáchal, řekne pravdu. Vysloviv pravdu a skryv se za pravdu, uchopí rozžhavenou sekeru, nespálí se a je propuštěn.

3. A to, co způsobí, že se tehdy nespálí, to tvoří podstatu tohoto všeho. To je pravda. To je *átman*. To jsi ty, Švétakétu.“ Takto se od něho (syn) poučil.

Upanišada *chandógy* neboli pěvce Sámavédy patří podle shodného názoru indických i západních interpretů k nejstarším upanišadovým textům. Ve svých posledních částech, z nichž jsou vybrány i naše ukázky, hledá to nejpodstatnější — Nejvyššího ducha (*brahma*) a vztah individuálního „já“ (*átmana*) k němu.

Brahmačárin, člověk v prvním stupni života: student žijící cudným životem a studující u svého učitele *vědy*.

Modifikace nebo rozdíl ve tvaru.

Tj. horka, vody a potravy, ale podle Rádhakrišnana tři živlů: ohně, vody a země.

Olivelle vysvětluje: „ ‚Ohňovost‘ naznačuje to, co činí oheň ohněm, tj. individuální povahu ohně, i název ‚ohen, který mu dáváme... Ke skutečnosti ohně se tedy nedostaneme konstatováním, že je to oheň, nýbrž že jsou to tři podoby. Totéž se pak týká slunce, měsíce a blesku v dalších odstavcích “

„Horko“ je tu pravděpodobně olej, máslo a jiné tučné substance vytvářející v těle horko.

Sva - svůj, *apíta* = vstoupivší; *svapítí* = spí.

V sanskrtu *tat tvam asi*.

Podle většiny interpretů „z pozemského moře do nebeského moře“. Např. Rádhakrišnan:

„Mraky zvedají vodu z moře na oblohu a posílají ji jako déšť zpátky do moře.“

Odkaz na zkoušku ohněm ke zjištění viny či nevin.

7.

1. „*Átman* je prost zla, nestárnoucí, neumírající, bez žalu, bez hladu a žízně; jeho touhy jsou pravdivé a jeho záměry jsou správné. Toho hledej, toho se snaž poznat. Kdo, hledaje tohoto *átmana*, pozná jej, získá všechny světy a všechny tužby.“ Tak pravil Pradžápati.

2. Obojí, bozi i *asurové*, to vyslechli a řekli: „Hledejme tedy *átmana*, onoho *átmana*, jehož nalezením se dosáhne všech světů a všech tužeb.“ Nato z bohů Indra a z *asurů* Viróčana šli a každý s otepí v ruce¹ se dostavili k Pradžápatimu.

3. Oba tam pak žili jako *hrahmačárinové* dvaatřicet let. Potom jim Pradžápati řekl: „Z touhy po čem tu žijete?“ Odvětili mu: „Řekl jsi, vznešený pane, že *átman* je prost zla, nestárnoucí, neumírající, bez žalu, bez hladu a žízně, že jeho tužby jsou pravdivé a jeho záměry jsou správné, že je třeba jej hledat a snažit se ho poznat, a že kdo hledaje tohoto *átmana*, jej pozná, získá všechny světy a všechny tužby. Z touhy po něm tu žijeme.“

4. Pradžápati jim řekl: „Osoba, kterou je vidět v oku, to je *átman*. To je nesmrtelné, to je bez bázně, to je *brahma!* „Ale kdo je pak ten, kterého lze rozpoznat zde ve vodě (jako) v zrcadle?“ „Je to týž, kterého lze rozpoznat ve všech končinách,“ odvětil.

8.

1. „Podívejte se na sebe do pánve s vodou a povězte mi, je-li tam něco, co ze sebe nepoznáváte.“ Oba se pak podívali do pánve s vodou. Pradžápati se jich otázal: „Co vidíte?“ Odvětili: „Vidíme tu, vznešený pane, celé své já, odraz od vlasů až po nehty.“

2. Nato jim řekl Pradžápati: „Pěkně se ozdobte a v krásném oděvu a upravení se podívejte do pánve s vodou.“ A oni se pěkně ozdobili a pohlédli do pánve s vodou v krásném oděvu a upravení. I zeptal se jich Pradžápati: „Co vidíte?“

3. Odpověděli mu: „Jako jsme, vznešený pane, my dva pěkně ozdobení, v krásném oděvu a upravení, právě tak jsou, vznešený pane, i ti (v odrazu) pěkně ozdobení, v krásném oděvu a upravení.“ I řekl jim: „To je *átman*, to je nesmrtelné, to je bez bázně, to je *brahma!* A oni s klidným srdcem odešli.

4. Vida je odcházet, Pradžápati pravil: „Odcházejí, nezískavše *átmana*, nepoznávše *átmana*. Kdo se bude držet takového učení, ať už jsou to bozi nebo *asurové*, zahyne.“ Viróčana pak odešel s klidným srdcem k démonům a sdělil jim

toto učení: „(Tělesné) já je třeba zde velebit, o (tělesné) já je třeba pečovat. Kdo zde velebí (tělesné) já a kdo o ně pečuje, získá oba světy, tento i onen.“

5. Proto se dodnes říká o člověku, který nedává dary, nemá víru a nepřináší oběti, že je to vpravdě démonský člověk; neboť je to učení *asurů*. Obětují za tělo zemřelého almužnu, oděvy a šperky, protože si myslí, že takto získají onen svět.

9.

1. Indra však, ještě než dorazil k bohům, uviděl toto nebezpečí: „Tak jako je toto (já) v tomto pěkně ozdobeném těle pěkně ozdobené, v krásně oděném krásně oděné a v upraveném upravené, právě tak bude ve slepém slepé, v chromém chromé, ve zmrzačeném zmrzačené; spolu se zánikem tohoto těla zanikne i ono. Nevidím v tom nic dobrého.“

2. Přišel s otepí (v ruce) zpět. Pradžápati mu řekl: „Když už jsi, Maghavane,² odešel s klidným srdcem společně s Viróčanou, proč ses opět vrátil?“ Odvětil: „Tak jako je toto (já) v tomto pěkně ozdobeném těle pěkně ozdobené, v krásně oděném krásně oděné a v upraveném upravené, právě tak bude ve slepém slepé, v chromém chromé, ve zmrzačeném zmrzačené; spolu se zánikem tohoto těla zanikne i ono. Nevidím v tom nic dobrého.“

3. „Právě tak to je, Maghavane,“ řekl mu (Pradžápati). „Ale vyložím ti to blíže. Zůstaň tu dalších dvaatřicet roků!“ A on tam zůstal dalších dvaatřicet roků. Potom mu Pradžápati řekl:

10.

1. „Ten, který se pohybuje šfásten ve spánku, to je *átman*,“ řekl. „To je to nesmrtelné a bez bázně, to je *brahma*.“ On pak s klidným srdcem odešel. Avšak ještě než dorazil k bohům, uviděl toto nebezpečí: „I když neoslepne, je-li slepé tělo, nezchromne, je-li chromé, a není postižen (žádou) jeho vadou,

2. není zabit, je-li (tělo) zabito, není zchromen, je-li zchromeno, přesto jako by ho (ve spánku) zabili, jako by ho honili, jako by byl postihován nepřijemnostmi, dokonce jako by plakal. Nevidím v tom nic dobrého.“

3. I přišel s otepí (v ruce) zpět. Pradžápati mu řekl: „Když už jsi, Maghavane, odešel s klidným srdcem, proč ses opět vrátil?“ Odvětil: „Je pravda, vznešený pane, že (*átman*) neoslepne, je-li slepé tělo, nezchromne, je-li chromé, a není postižen (žádou) jeho vadou,

4. není zabit, je-li (tělo) zabito, není zchromen, je-li zchromeno, ale přesto jako by ho (ve spánku) zabili, jako by ho honili, jako by byl postihován

nepříjemnostmi, dokonce jako by plakal. Nevidím v tom nic dobrého." „Právě tak to je, Maghavane," pravil mu Pradžápati. „Ale vyložím ti to blíž. Zůstaň tu dalších dvaatřicet roků!" A on tam zůstal dalších dvaatřicet roků. Potom mu (Pradžápati) řekl:

11.

1. „Když zde tvrdě spí, usebraný, a nezdá se mu žádný sen, to je *átman*" pravil. „To je nesmrtelné a bez bázně, to je *brahma*" On pak s klidným srdcem odešel. Avšak ještě než dorazil k bohům, uviděl toto nebezpečí: „Onen však nezná plně sebe sama jako „já jsem on, ani tyto bytosti, a tak je mu souzen zánik. Nevidím tu nic dobrého."

2. I přišel s otepí (v ruce) zpět. Pradžápati mu pravil: „Když už jsi, Maghavane, odešel s klidným, srdcem, proč ses opět vrátil?" Odvětil: „Onen nezná plně sebe sama jako „já jsem on ani jiné bytosti, a tak je mu souzen zánik. Nevidím tu nic dobrého."

3. „Právě tak to je, Maghavane," pravil mu Pradžápati. „Ale vyložím ti to blíž, ale jen pod touto podmínkou: zůstaň tu dalších pět let!" A on tam zůstal dalších pět let. Celkem to bylo sto a jeden rok. Proto se říká, že Maghavan žil jako *hrahmačárin* u Pradžápatiho sto a jeden rok. Potom mu (Pradžápati) řekl:

12.

1. „Maghavane, smrtelné je vskutku toto tělo, svírané smrtí. Je však příbytkem onoho nesmrtelného, netělesného *átmana*. Toho, kdo má tělo, svírá radost a žal; kdo má tělo, neosvobodí se od radosti a žalu. Radost a žal se však nedotknou toho, kdo je bez těla.

2. Bez těla je vítr; mraky, blesk a hrom jsou bez těla. Tak jako tyto, vystoupivše z onoho prostoru, dosáhnou nejvyššího světla a objeví se každý ve své vlastní podobě,

3. právě tak onen vznešený, vystoupiv z tohoto těla, dosáhne nejvyššího světla a objeví se ve své vlastní podobě. Je to nejvyšší *puruša*. Pohybuje se tam, směje se, hraje si, raduje se se ženami nebo s vozy nebo s příbuznými a nepamatuje si přídavek tohoto těla. Jako je k vozu připoutáno tažné zvíře, tak je připoután životní dech k tomuto tělu.³

4. Když je zrak obrácen do prostoru, je to vidící *puruša*; zrak je pro vidění. A kdo si uvědomuje: „Nechť cítím čichem!", je *átman*; čich je pro cítění. A kdo si uvědomuje: „Nechť to vyslovím!", je *átman*; řeč je pro vyslovování. A kdo si uvědomuje: „Nechť slyším!", je *átman*; sluch je pro slyšení.⁴

5. A kdo si uvědomuje: „Nechť o tom přemýšlím!/, je *átman*; mysl je jeho božským zrakem. On pak, vida ony předměty tužeb, myslí tímto božským zrakem, raduje se.

6. Bozi v brahmovském světě uctívají tohoto *átmana*, a proto získali všechny světy a všechny předměty tužeb. Všechny světy a všechny předměty tužeb získá ten, kdo nalezne a pozná tohoto *átmana*" To řekl Pradžápati.

Upanišady používají často vylučovací metodu, aby vyloučením toho, co není *átman*, vyplynulo, čím je.

¹ S otepí v ruce přicházel tradičně žák k učiteli.

² Jiné, často používané jméno krále bohů Indry.

3 Životní dech (*prána*) je v upanišadách časté synonymum pro *átmana*.

⁴ Nikhilánanda Svámí: „Z funkce zraku lze vyvodit přítomnost „já v těle. Totéž platí i o ostatních orgánech."

KATHÓPANIŠAD III. 3-15

3. *Věz, átman na voze jede, vozem tím tělo pak je, rozum je vozataj vozu a mysl otěže jsou.*

4. *Smysly jsou koně a vjemy jsou dráhy jejich cest, átman i s myslí a smysly poživatelem je zván.*

5. *Kdo ještě nedošel poznání, svou mysl netřímá pevně, ten dosud nezvládl smysly jak kočí své koně zlé.*

6. *Kdo však už poznání došel, kdo mysl pevně má v rukou, ten smysly naplno ovládá jak kočí výborné koně.*

7. *Kdo ještě nedošel poznání, nečistý, nerozumný, na místo nemůže dojet — koloběh jeho je údělem.*

8. *Kdo však už poznání došel, rozumný vždycky a čistý, dojede na ono místo, z něhož se nezrodí znovu.*

9. *Kdo pak je rozumným vozkou, otěže mysli má v moci, dorazí na konec cesty — Višnu nejvyšší místo.¹*

10. *Smysly jsou vyšší než věci, mysl je vyšší než smysly, rozum je vyšší než mysl a velký átman než rozum.*

11. *Vyšší je neprojevené a než to vyšší je puruša,² nad něho není nic vyššího — je koncem, nejvyšším cílem.*

12. *Ukryt je ve všech bytostech átman a nezárí zjevně, vidící vidí jej však přejemným rozumem skvělým**

13. *Nechť moudrý spoutá řeč v mysli,
tu spoutá chápavým duchem,
nechť ducha spoutá ve velikém Já
a to nechť spoutá v klidném Já.*

14. *Vstaňte a bděte Dosáhnuvše toho, co jste si přáli, pochopte to!*

*Nabroušeno je ostří břitvy, těžké je po něm přejít — neschůdná je to cesta,
říkají mudrci.*

15. *Beze zvuku, bez doteku, bez podoby, nehynoucí, jakož i bez chuti,
věčné a bez vůně, bez počátku a bez konce, vyšší než velké a pevné —
poznáv to, je člověk vysvobozen ze chřtánu smrti.*

Upanišada **Kathá** je zasazena do epického rámce, v němž bůh smrti Jama poučí bráhmanského chlapce Načikétase o tajemství posmrtného života.

¹ Slovem Višnu je tu zřejmě myšleno **brahma**.

² Zde je opět **brahma** označeno termínem **puruša**.

³ Srv **Bhagavadgítu**: „Nejsem zjevný každému, neboť mne halí má mocná vidina (**májá**). A tento zbloudilý svět nechápe, že jsem nezrozený a nepomijivý“ (VII. 25).

KATHÓPANIŠAD VI. 1-15

1. Tento odvěký *ašvattha*^x s kořeny vzhůru a větvemi dolů, jen to je světlo, to je **brahma**, jen to je zvané nesmrtelným. K němu se uchýlily všechny světy a nikdo jej nepřekoná.

2. Jím vytvořeno hýbá se, co tu je, celý svět. Je to veliký strach — pozvednutý hromoklín. Kdo to poznal, stává se nesmrtelným.

3. Ze strachu z něho pálí Oheň, ze strachu z něho pálí Slunce, ze strachu z něho Indra a Váju² i Smrt jako pátá dospíchá.

4. Není-li někdo schopen To pochopit před rozpadem těla, pak je mu údělem ztělesnění ve stvořených světech.³

1

5. Jak v zrcadle, tak v duši, jak ve snu, tak ve světě předků, jak ve vodě, tak ve světě *gandharvů*⁴ je možné jej spatřit — jako stín a světlo v brahmovském světě.

6. Myslí-li moudrý na to, že smysly existují odděleně a že vznikají a zanikají odděleně, nermoutí se.

7. Vyšší než smysly je mysl, vyšší než mysl je inteligence, nad inteligencí je veliké já, nad velkým já neprojevené.

8. Nad neprojevené já vyšší je však *puruša*, všepronikající a bez znaků; když jeho pozná, je živý tvor vysvobozen a dojde nesmrtelnosti.

9. Nespatřitelná je jeho podoba, zrakem jej nikdo neuvidí; srdcem, úvahou, meditací je poznán. Ti, kdo to vědí, stanou se nesmrtelnými.

10. Když patero smyslů poznávání se spolu s myšlením zastaví a rozum nepracuje, je to nazýváno nejvyšší cestou.

11. To považují za *jógu*, pevné ovládní smyslů. Tehdy se člověk stává bdělým — vždyť *jóga* přichází a odchází.⁵

12. Nelze jej získat řečí ani myslí, ani zrakem; jak jej lze získat jinak než ze slov toho, kdo říká, že je?⁶

13. Je třeba jej chápat jako existujícího a také v jeho pravé podstatě; je-li chápán jako existující, jeho pravá podstata se stane jasnou.

14. Jsou-li odvrženy všechny touhy, které se uchýlily do jeho srdce, pak smrtelník stává se nesmrtelným — zde požívá **brahma**.

15. Jsou-li přeřaty všechny uzly srdce, smrtelník stává se nesmrtelným. Potud učení.

Tím končí ponaučení, které sdělil bůh smrti Jama Načikétasovi.

Ašvattha (**Ficus religiosa**) má vzdušné kořeny.

Váju je bůh větru, bohem smrti je Jama.

Staroindický filozof Sankara vysvětluje tuto pasáž slovy: „Jestliže je zde, v tomto světě, člověk schopen poznat **brahma** vzbuzující bázeň, ještě než se rozpadne jeho tělo, je vysvobozen z pout koloběhu životů. Není-li s to je poznat, převtělí se pro svou nevědomost na zemi a v jiných stvořených světech “

Gandharvové jsou polobožští hudebníci a tanečníci krále bohů Indry.

⁵ Poslední slova jsou interpretována různě, například tak, že *jógu* je možné opět ztratit, nebo že může prospívat i škodit.

⁶ Šankara: Átman je nevnímátný a hluboký. Jeho existenci nelze odůvodnit rozumově... Proto je podle védánského pojetí nejpřesvědčivějším důkazem existence *átmana* přímá zkušenost a výpověď světců-ršíů kteří jej poznali."

KÉNÓPANIŠAD

I.

1. *Na čí přání a kým vedena letí mysl?*

*Na čí rozkaz pohne se jako první prána?*¹

Na čí přání hovoří lidé touto řečí?

A který to bůh řídí zrak a sluch ?

2. *Protože on je sluchem sluchu, myslí myslí,
řečí řeči i pranou prány a zrakem zraku,
moudří, kteří se oprostí a opustí tento svět,
stanou se nesmrtelnými*

3. *Zrak tam² nedohlédne, řeč ani mysl nedosáhne.
Nevíme, neznáme, jak o tom poučit.*

4. *To je věru odlišné od známého
a je nad neznámým.*

*Tak jsme slyšeli od dřívějších,
kteří nás o tom poučovali.*

5. *Ne to, co vyjadřujeme řečí,
nýbrž čím je vyjadřována řeč,
to právě, věz, je brahma,
nikoli to, co uctívají.*

6. *Ne to, co myslíme myslí,
nýbrž co, jak řekli, myslí přemýšlí,
to právě, věz, je brahma,
nikoli to, co uctívají.*

7. *Ne to, co vidíme okem,
nýbrž čím oči vidí,
to právě, věz, je brahma,
nikoli to, co uctívají.*

8. *Ne to, co slyšíme sluchem,
nýbrž čím sluch slyší,*

*to právě, věz, je brahma,
nikoli to, co uctívají.*

9. *Ne dech, kterým dýcháme,
nýbrž čím dech je veden,
to právě, věz, je brahma,
nikoli to, co uctívají.*

II.

1. *Jestliže myslíš, žeš dobře poznal, poznal jsi věru
jen málo z podoby brahma,
kterou jsi ty a jež je v bozích. Myslím, že musíš
přemýšlet o tom, co máš za poznané.³*

2. *Nemyslím, že jsem je dobře poznal,
neříkám také, že je vůbec neznám.
Kdo z nás je zná, ten je zná,
a také neví, že je nezná.*

3. *Komu není známo, tomu je známo,
komu je známo, ten je nezná.
Nepoznal je ten, kdo je poznal,
poznal je, kdo je nepoznal.⁴*

4. *Poznáno všemi druhy poznání, je plně poznáno,
neboť tím získá člověk nesmrtelnost.
Protože átmanem získá sílu,
získá poznáním nesmrtelnost.*

5. *Jestli je někdo zde pozná, pak je to pravda,
jestli je nepozná, velika zkáza.
Když moudří poznají (brahma) v každé bytosti,
odešedše z tohoto světa, stanou se nesmrtelnými.*

III.

1. *Brahma dobylo vpravdě vítězství pro bohy. Bohové byli tímto vítězstvím brahma povzneseni. Mysleli si: To my jsme zvítězili, to my jsme získali tuto velikost.*

2. *To to ovšem vědělo a zjevilo se jim. Nepoznali, co je to zajakšu.⁵*

3. *Řekli Agnimu: „Džátavédasi,⁶ zjisti, co je to Z3.ja.ksu! „Budíž!”*

4. *Přispěchal k němu. Brahma mu řeklo: „Kdo jsi?” „Jsem Agni,” odvětil. „Jsem Džátavédas.”*

5. *„Jakou máš moc?” „Mohu spálit všechno, co je tu na zemi.”*

6. Podalo mu suchou trávu: „Spal to!“ On k ní přistoupil s veškerou rychlostí, ale nemohl ji spálit. Vrátil se odtamtud: „Nedokázal jsem zjistit, co je to za *jakšu*.“

7. Potom řekli Vájuovi: „Váju, zjisti ty, co je to za *jakšu*.“ „Budiž!“

8. Přispěchal k němu. *Brahma* mu řeklo: „Kdo jsi?“ „Jsem Váju,“ odvětil. „Jsem Mátarišvan.“

9. „Jakou máš moc?“ „Mohu odvat všechno, co je tu na zemi.“

10. Podalo mu suchou trávu: „Odvaň ji!“ On k ní přistoupil s veškerou rychlostí, ale nemohl ji odvanout. Vrátil se odtamtud: „Nedokázal jsem zjistit, co je to za *jakšu*.“

11. Potom řekli Indrovi: „Maghavane, zjisti ty, co je to za *jakšu*.“ „Budiž!“ Přispěchal k němu, ale (*jakša*) mu zmizel.

12. Indra přišel na téže obloze k Himavantově dceři Umě,⁷ převelice zářící ženě, a zeptal se jí: „Co to bylo za *jakšu*?“

IV.

1. „Bylo to *brahma*,“ řekla. „Ve vítězství *brahma* byli jste povzneseni.“ Takto se dozvěděl, že to bylo *brahma*.

2. Proto právě tito bohové Agni, Váju a Indra jako by vynikli nad jiné bohy, neboť se ho dotkli nejbliže a jako první se dozvěděli, že to bylo *brahma*.

3. Proto právě Indra jako by vynikl nad jiné bohy, neboť se ho dotkl nejbliže a jako první se dozvěděl, že to bylo *brahma*.

4. O něm je tu toto poučení: Je, jako by šlehl blesk, a jako mrknutí oka. To ve vztahu k bohům.⁸

5. A nyní ve vztahu k já: Právě k němu jako by šla mysl a touto (myslí) člověk opětovně vzpomíná; tak je tomu s myšlenkou.

6. Ono je věru známo pod jménem *tadvanam*, a proto je třeba o něm meditovat jako o *tadvanam*. Kdo je takto zná, po tom touží všechny bytosti.⁹

7. „Vznešený pane, pohovoř o tajném učení!“ „Hovořil jsem (už) o tajném učení, pověděl jsem ti přece o tajném učení o *brahma*.

8. Jeho základem je askeze, sebeovládání a obřady, jeho údy jsou vědy, jeho příbytkem pravda.

9. Kdo to vpravdě takto poznal, překonav hřích, nakonec pevně zakotví v nezdolném nebeském světě bez konce — v něm pevně zakotví.“

Tato upanišada, nazvaná podle svého prvního slova (*kéna*, tj. „kým?“), patří k *Sámavedě*.

¹ Ponecháváme tu mnohovýznamový termín *prána* („dech, životní dech, život“) v původním znění.

Tj. k *brahma*. Šankara komentuje: „Když slovo, vyjádřené orgánem řeči, odhalí svou myšlenku, říká se, že dosáhlo svého objektu. Ale *brahma* je já tohoto slova i orgánu, který je vyslovil; proto ho řeč nedosáhne.“

Tato pasáž (s několika obtížnými větami) je zřejmě rozhovor učitele se žákem.

S. Rádhákrišnan: „Tato sloka vynáší na světlo, jak zápolíme s obtížemi lidského vyjadřování, jak si sami přiznáváme nedostatečnost výroků o duševnu. Ono nejvyšší není objektem obyčejného poznání, nýbrž intuitivního uvědomění. Myslíme-li si, že známe *brahma* a že je můžeme popsat jako objekt vnímaný v přírodě nebo příčinu odvozenou z přírody, ve skutečnosti je neznáme. Kdo cítí, že je tímto způsobem neznají a nemohou poznat, mají jeho jisté poznání...“

Slovo *jakša*, označující později polobožského služebníka boha Kuvéry, je tu zřejmě použito ve významu „duch“ nebo „přízrak“.

Džátavédas („znající všechno zrozené“) je často používané jiné jméno boha ohně Agniho.

Uma neboli Párvatí, dcera vládce Himaláje Himavanta, se v pozdější mytologii objevuje jako manželka boha Sivy.

Tato obtížná pasáž bývá vykládána různě.

Neobvyklý výraz *tadvanam* vysvětluje Šankara jako „na němž se chtějí podílet všichni živí tvorové“.

ŠVÉTÁŠVATARÓPANIŠAD II. 8-15

8. Nechť moudrý drží tělo se třemi (horními částmi) vzpřímené a nechá své smysly spolu s myslí vstoupit do srdce, a tak nechť přepluje přes všechny proudy nahánějící hrůzu člunem *brahma*.[±]

9. Nechť potlačuje zde (v těle) dýchání, ovládá své pohyby a dýchá nozdrami se sníženou rychlostí. Nechť moudrý drží pozorně svou mysl na uzdě jako vůz, do něhož jsou zapraženi neposlušní koně.

10. Na rovném, čistém místě bez oblázků, ohně a písku, na němž jsou zvuky ohně a jevy podobně příznivé myšlení a kde nic netýrá zrak, ve skrytém útočišti chráněném před větrem nechť provádí *jógu*.²

11. Mlha, kouř, slunce, vítr, oheň, světlušky, blesk, křišťálový měsíc — to jsou předběžné podoby, které *vjóze* předcházejí projevení se *brahma*.³

12. Když vznikne paterá kvalita *jógy*, tak jako vzniká země, oheň, voda, vzduch a éter, neexistují už pro toho, kdo získá jógické tělo, nemoci, stárnutí ani smrt.

13. Lehkost, zdravost, nechtivost, světlost pokožky, příjemnost hlasu, čistá vůně a málo výkalů a moče vypovídají o prvním dosažení (úspěchu) v józe.

14. Tak jako zaprášené zrcadlo jasně zazáří, je-li otřeno od prachu, tak tělesný tvor, spatřiv (pravou) podobu svého já, sám úspěšný je zbaven žalu.

15. Když člověk provádějící jógu jako při rozsvícení lampy spatří skrze (pravou) podobu svého já podobu *brahma*, pozná Boha nezrozeného, pevného, bez všech podstat, a je vysvobozen ze všech pout.

Tato pasáž ze *Světáštvarópanišady*, patřící podle tradice k *Černé Jadž urvédě*, je pravděpodobně nejstarším textem věnovaným technické stránce provádění jógy.

¹ Tři části těla: hrud', šije a hlava.

² Nebo „v blízkosti bezhlučně tekoucí vody“.

³ Podle V. J. Roebuckové „formy světla či zvuku, které vznikají ve vizi nebo sluchu meditujícího, když jeho soustředění zesílí“.

ÍŠÓPANIŠAD

1. Vše, co na světě se hýbá,
nechat' obydlím je Pána.

Proto živ se tím, co dáno,
nebud' chtivý jmění druhých!

2. Zít budeš chtít po sto roků,
vykonáváje zde skutky.

Tak a žádnou jinou cestou
neulpí na tobě skutky.

3. Asurovské* jsou ty světy,
do slepé tmy ponořené,

do nichž v smrti odcházejí
ti, kdo hubí svoji duši.

4. Nehybný je, jeden, rychlejší než mysl,
nestihnou je bozi, kupředu když běží,

předběhne, ač stojí, ty, kdo utíkají,
a vodu do něho hbitý vítr vkládá.

5. Žene se vpřed, nežene se,
daleko je a je blízko,

v nitru všeho nalézá se,
aleje též mimo všechno.²

6. Kdo bytosti všechny vidí
přímo ve své vlastní duši

a v bytostech zase sebe,
nikoho si neoškliví.³

7. Kdo hledí na všechny tvory
dlk moudrosti jak na sebe,

ten jednotu jasně vidí —
nezná žal a poblouznění.

8. On došel k semeni bez těla, bez ran,
beze šlach, čistému, zlem

nepostiženému —
básník a mudrc, vším pronikající

Svajambhú⁴
skutečně určil věci na věčná léta.

9. Do slepé tmy vejdou lidé
pěstující nevědomost,

do temnější oni druzí,
oddavší se jen poznání.⁵

10. Jiné je nežli poznání,
jiné je než nevědomost —

takto jsme slyšeli od těch,
kdo moudří mluvili o Něm.

11. Kdo ví, že obě jsou spolu,
poznání i nevědomost,

nevědomostí smrt zdolá;
poznání dá nesmrtelnost.

12. Do slepé tmy vstoupí člověk,
jenž vyznává nevznikání,

do tmy ještě slepější však,
kdo vznikání oddává se.

13. Ze vznikání vzniká jedno,
z nevznikání zase jiné —

takto slyšeli jsme od těch,
kdo moudří mluvili o Něm.

14. Ten, kdo vznikání i zánik
pozná jako jsoucí spolu,

zánikem smrt překoná a
nesmrtelnost vznikem získá.

Tato veršovaná upanišada, nazvaná podle svého prvního slova, patří k *Bílé Jadž urvédě* a je nejen nejkratším upanišadovým textem, ale podle shodného mínění většiny indických i evropských odborníků také jedním z nejstarších. — Všechny uvedené ukázky z upanišad přeložil D. Z.

¹ Podle Aurobinda Ghoše místo *asurovské* „bezslunečné“.

² Paradoxní konstatování mají vyjádřit nepostižitelnost *brahma* našimi lidskými pojmy a představami.

³ V posledním řádku podle jinočtení „nesnaží se před nikým skrýt“.

⁴ *Svajambhú*, doslova „vzniklý sám ze sebe“.

⁵ Podle Šankarova komentáře znamená tu „nevědomost“ pouhou obřadní zbožnost a „poznání“ znalost týkající se božstev.

⁶ Púšan je jedno z védských slunečních božstev.

⁷ Podle tradice se tato závěrečná modlitba pronášela v době umírání a hinduisté používají tyto verše při zádušních obřadech dodnes.

15. Zlatou miskou zahalena
zůstává tvář věčné pravdy.

Poodhal ji, ó Púšane,⁶
bych ji, oddán pravdě, spatřil.

16. Jsi, Púšane, jediný zřec,
ovladatel, slunce,

syn Pána všech tvorů. Siř paprsky
a dej sílu,

abych spatřil podobu tvou nejkrásnější
a to, že jsem tím, kým On je.

17. Necht' vstoupí život

do nesmrtelného dechu
a do těla spáleného na prach.

OM, rozume, vzpomeň učiněného,
vzpomeň, rozume, vzpomeň učiněného!

18. Ved'nás, Agni, schůdnou
cestou k blahobytu,

bože, jenž znáš všechny naše činy.
Odejmi od nás podvodné hříchý!

Tebe vzýváme přečetnými činy.⁷